

İman mı önce gelir, akıl mı?

İman bildiğiniz üzere daha çok kalp ile alakalıdır. Üstad'ın akıl ve kalp hakkındaki mütalaasını en güzel özetleyen cümle hakikat çekirdeklerinde şöyle ifadesini buluyor:

“Nur-u fikir, ziya-yı kalble ışıklanıp mezc olmazsa, zulmettir, zulüm fıskırır. Gözün muzlim nehar-ı ebyazı, muzî leyle-i süveydâ ile mezc olmazsa basarsız olduğu gibi, (yani gözün gündüze benzeyen beyazı, geceye benzeyen siyahlığıyla beraber olmazsa, göz, göz olmaz) fikret-i beyzâda süveydâ-i kalb bulunmazsa, basiretsizdir.”(1)

İlmin mertebelerin şöyle sayar: tahayyül, tasavvur, taakkul, tasdik, iz'an, iltizam, itikad. Yani bir şey önce **hayal**imizde belirir, kuvve-i hayaliyemiz bunun üzerine eğilir, onu net bir şekle sokarsa buna **tasavvur** denir. Sonra akıl bunu eline alıp tartmaya ve tanımaya çalışırsa buna **taakkul** denir. Akıl bunun doğru olduğuna karar verirse **tasdik** olur. Sonra kalp de kabul ederse **iz'an** olur.

Eğer tasdik sadece akılda kalır ve doğruluğuna sadece taraftarlık duyar, teslim olur, inkiyat ederse **iltizam** denir. Fakat kalbe mal olmuş ve sarsılmaz bir inanç-iman halini alır ki, **itikattır** denir ve insanı o itikada göre yaşamaya (**imtisale**) sevkeder.

Sadece akıl seviyesinde bir tasdikten hasıl olan bir iltizamda işine geldiği için veya toplumsal faydasına inandığı için kabul söz konusudur. Şimdiki adıyla pragmatizm. Üstad bunu şu cümleleri ile işaret ediyor:

“Eskide bazı dinsizleri gördüm ki, ahkâm-ı Kur'âniyeye şiddetli tarafgirlik gösteriyorlardı. Demek o dinsiz, bir cihette Hakkın iltizamıyla İslâmiyete mazhardı; 'dinsiz bir Müslüman' denilirdi. Sonra bazı mü'minleri gördüm ki, ahkâm-ı Kur'âniyeye tarafgirlik göstermiyorlar, iltizam etmiyorlar; 'gayr-ı müslim bir mü'min' tabirine mazhar oluyorlar.”(2)

Fakat ilmin (*bilmenin*) de dereceleri var. **İlmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn.** Meşhur misal: dağın ardından yükselen dumanla görmeden ateşi bilmek (*ilmelyakîn*), dağa çıkıp bizzat ateşi gözüyle görmek (*aynelyakîn*) ve ateşe yaklaşıp sıcaklığını bizzat hissederek bilmek (*hakkalyakîn*).

Fakat insan iman-ı tahkikî ile ilmelyakînden hakkalyakîne yakınlaşabilir. Hz. Ali'nin **"Perde-i gayb açılrsa yakînim ziyadeleşmeyecek"** derken kastedtiği bu olsa gerek.

Böyle bir iman mertebesine nasıl ulaşılır? Cevabı doğrudan Üstad'dan dinleyelim:

"Bir yolu, velâyet-i kâmile ile keşif ve şuhud ile hakikate yetişmektir (yani kalbi zikirle işleterek, bazı latifelerin açılmasıyla iman hakikatlarını müşahede etmek). **Bu yol ehass-ı havassa** (hasların da en haslarına, yani Allah'ın çok çok özel kullarına) **mahsustur, iman-ı şuhûdîdir. İkinci yol, iman-ı bilgayb cihetinde, sırr-ı vahyin feyziyle, burhanî ve Kur'ânî bir tarzda, akıl ve kalbin imtizacıyla, hakkalyakîn derecesinde bir kuvvetle zaruret ve bedâhet derecesine gelen bir ilmelyakînle hakaik-i imaniyeyi tasdik etmektir."**

"Bu ikinci yol, Risaletü'n-Nur'un esası, mayası, temeli, ruhu, hakikati olduğunu has talebeleri görüyorlar. Başkalar dahi insafla baksa, Risaletü'n-Nur hakaik-i imaniyeye muhalif olan yolları gayr-ı mümkün ve muhal ve mümteni derecesinde gösterdiğini görecekler."(3)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Mevlana gibi zatların hiç saydıkları **akıl**, vahyi bir kenara koyup her şeyi sırf akılları ile anlamaya çalışan ve akılları ile anlamadıkları şeyleri reddeden filozofların savundukları **akıldır**. Dolayısıyla burada akıl derken asıl anlaşılması gereken felsefe yoludur. Fakat bu Üstad'ın net olarak ifade ettiği gibi **"Kur'an'la barışık olmayan felsefe"**dir. Bir de bunun karşısında akılı bir kenara koyup bütünüyle vicdanî bir tecrübe olan vecd ve istiğrak halinde iken yaşadığı keşif ve müşahedelerine itimat eden insanlar vardır. Oysa insan vecd ve istiğrak halinde iken yaşadığı ve müşahede şeyler, tıpkı rüyalar gibidir, olduğu gibi kabul edilemez, tabir ve yorum gereklidir. Çünkü akıl ihatasız bir durumdadır. Üstelik görülenler subjektif (*kişiyeye özel*) olduğu için gerçek mi yoksa bir illüzyon (*algı yanılgısı*) mudur bilinemez.

Kur'an bu konuya **"gaybe imanı"** veya **"gıyaben imanı"** överek işaret etmektedir. Üstad bunu şöyle özetliyor:

"...derece-i şuhud (yani vicdanî-kalbî tecrübe), **derece-i iman-ı bilgaybdan çok aşığıdır. Yani, yalnız şuhuduna istinad eden bir kısım ehl-i velâyetin ihatasız keşfiyatı, veraset-i nübüvvet ehli olan asfiya ve muhakkikînin, şuhuda değil, Kur'ân'a ve vahye, gaybî fakat daha sâfi, ihatalı, doğru hakaik-i imaniyelerine dair ahkâmlarına yetişmez. Demek, bütün ahval ve keşfiyatın ve ezvak ve müşahedatın mizanı, Kitap ve Sünettir. Ve mihenkleri, Kitap ve**

Sünnetin desâtir-i kudsiyeleri ve asfiya-i muhakkikînin kavânin-i hadsiyeleridir.”(4)

Önemli bir nokta da **“kalp mi, akıl mı, hangisi daha üstün?”** tartışmasının ne kadar anlamlı olduğudur. “İnsanın el mi yoksa ayağı mı daha üstün, ya da gözümü daha lazım yoksa kulağı mı” gibi bir soru bu. Hepsinin yeri ayrı, hepsi insanın bir tarafı. Aklı esas tutup kalbi bir kenara atmak veya tam tersini yapmak ne mantıklı ne de gerekli? Üstad'ın şu ifadeleri bu konuda ne kadar da yerindedir:

“... insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi, pek çok vazifedar letâifi ve hasseleri vardır. İnsan-ı kâmil odur ki, bütün o letâifi, kendilerine mahsus ayrı ayrı tarik-i ubudiyette hakikat cânibine sevk etmekle, sahâbe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramanâne maksada yürüsün. Yoksa, kalb, yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı iftihar değil, belki netice-i ıztıradır.”

“Hem imân, yalnız ilim ile değil, imânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki, bir yemek mideye girse, o yemek muhtelif âsâba, muhtelif bir surette inkısam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i imâniye dahi, akıl midesine girdikten sonra, derecata göre ruh, kalb, sır, nefis ve hâkezâ, letâif kendine göre birer hisse alır, masseder. Eğer onların hissesi olmazsa, noksandır.”(5)

Yani yalnız saf akli esas tutan felsefeye karşı, bir kısım ehl-i kalp de kalbi esas tutup akli reddetmektedir. Üstad bunu, gözünü kapatarak hakikatı aramaya çabalamaya benzetmekte ve hakikî ehl-i kalbin akıl reddetmediğini ve Risale-i Nurların da aynı yolu takip ettiğini ne güzel ifade eder:

“...Gözü kapalı olarak değil; belki İmam-ı Gazâlî (r.a.) Mevlâna Celâleddin (r.a.) ve İmam-ı Rabbânî (r.a.) gibi kalb, ruh, akıl gözleri açık olarak, ehl-i istiğrâkın akıl gözünü kapadığı yerlerde, o makamlarda gözü açık olarak gezmiş. Cenab-ı Hakka hadsiz şükür olsun ki, Kur'ân'ın dersiyile, irşadıyla hakikate bir yol bulmuş, girmiş.”(6)

Kur'an'la barışık felsefenin veya akli imanın hizmetine veren ehl-i hakkın akli

putlaştıran Felsefeden en önemli farkı da şudur: Bunlar Kur'an'ın beyanını mutlak doğru olarak kabul edip aklî bürhanlarla inançlarını delillendirme ve şüpheleri izaleye çalışıyorlar. Yoksa hakikata akılla ulaşmıyorlar. Kalplerinde hissettikleri imanı (hidayet nurlarını) akılla tahkik ediyorlar. İman akla ait bir vasıf değildir. İmanın yeri kalptir. Üstad bunu şöyle ifade ediyor:

“...neticenin kayyûmu imandır. Burhan, ancak onu görmek için bir menfezdır. Veya bir süpürge gibi, o neticeye konan vehimleri süpürür.”(7)

Bir kısım ehl-i tasavvuf, mesele artık itikat mertebesine ulaşmış ve sarsılmaz bir iman hasıl olmuşsa, daha dönüp tekrar aklın teftiş ve tahkikine gerek duymayıp tamamen kalbî bir hayatı yaşarlar. Yani aklın klavuzluğuna ihtiyaç kalmamıştır. Hakikat güneşini müşahede ettikten sonra aklın pusulasını kırmayı tercih ettikleri söylenir. Oysa müşahedelerini Kur'an ve sünnetin ölçülerine arz etmek için yine akıl lazımdır. Kişisel deneyimlerini başkalarına aktarırken de aklın klavuzluğuna ihtiyaç vardır.

Bu asırda dalalet fen ve felsefeden geliyor, bunlar akla şüpheler veriyor. Bu kadar şüpheler içindeki insanlara subjektif kalbî tecrübelerden bahsetmek veya "gel önce seyr u sulûkle kalbin inkişaf etsin, hakikatı görürsün" demek hiç de tatminkar bir yol değildir. Bu insanlara ulaşmak ancak delil ve bürhan gibi hakikatlarla mümkündür.

İki konu vardır: Bir kısmı vazgeçilmez olan **“Doğrudan doğruya hakaik-i imaniyeye hizmettir”**. Diğeri ise **“Tasavvuf yoluyla emrâz-ı kalbiyenin izalesine çalışmak, kalb ayağıyla sülûk etmektir”**. **“İmansız Cennete gidemez; fakat tasavvufsuz Cennete giden pek çoktur. Ekmeksiz insan yaşayamaz, fakat meyvesiz yaşayabilir. Tasavvuf meyvedir, hakaik-i İslâmiye gıdadır.”** İmansızlık bir salgın gibi tüm dünyayı sarmış ve kalpler iman gıdasından mahrumken tasavvufun meyveleri ile uğraşmak Üstad'a zaid görünüyor. Bu yüzden **“Zaman tasavvuf zamanı değil iman kurtarmak zamanıdır”** diyor. İmam-ı Rabbanî gibi bir tarikat kahramanının **“Bütün tariklerin nokta-i muntehâsı, hakaik-i imaniyenin vuzuh ve inkişafıdır.”** deyişi üzerinde düşünülürse, Üstad'la ne kadar paralel düştüğü görülür.

Dipnotlar:

- (1) bk. [Mektubat, Hakikat Çekirdekleri.](#)
- (2) bk. [a.g.e., Dokuzuncu Mektup.](#)
- (3) bk. [Kastamonu Lahikası, 13. Mektup.](#)
- (4) bk. [Mektubat, On Sekizinci Mektup.](#)
- (5) bk. [Sözler, Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli.](#)
- (6) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Mukaddime.](#)

(7) bk. [a.g.e., Şemme.](#)